

Μ 43^ν καὶ τιμᾶς, αὐτός τε πεφυκὼς πρὸς τοῦτο, καὶ σοῦ πάσαις ἀνάγκαις ἐνάγοντος, δις οὖτως αὐτὸν πρὸς τὸν σὸν ἔξήρτησας πόθον καὶ τοιαύταις ἴυγξιν ἐπεσπάσω, ὡς καὶ τοῦνομά σου ῥῆθὲν μόνον πολλὴν ἡδονὴν αὐτῷ προξενεῖν καὶ πολλοὺς ἐπαίνους ἐκάστοτε τῆς σῆς καταχεῖν κορυφῆς, ἐνδιδούσης τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ταύτης θεραπευτῶν. ὅστ' οὐχ ἡμῶν μᾶλλον ἢ σαυτοῦ χάριν 5 δίκαιοις ἀν εἶης αὐτῷ χάριν δύμολογεῖν. ἀλλ' ἐπὶ μακροὺς μὲν αὐτὸν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἡλίους χαρίσαιτο, καὶ σὺ τῶν ἐκείνου θαυμαστῆς ἀξιόχρεως.

2. **〈Βησσαρίων〉**

Τῷ αὐτῷ.

Μ 44

Εἴτα τῶν σῶν μὲν ἡμᾶς ἀποτρέπεις ἐπαίνων, καὶ μόνως οὐκ ἀποτίννυμεν 10 δίκαιος πρεσβεύοντες τὴν ἀλήθειαν. αὐτὸς δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐγκωμίοις τὴν χρυσῆν ὄντως ἐκείνην καὶ καλὴν συνυφῆνας ἐπιστολὴν, οἵτινες λανθάνειν; ἢ τοίνυν ἀκρισίαν καὶ τούτοις καὶ τὴν ὑπερβολὴν οὐδὲ ταῦτα διέφυγεν, 15 ἢ μηδὲ τῶν ἡμετέρων καταγνῶς ἀμετρίαν, μηδ' ἀπὸ τῶν ἀπόντων κοσμεῖν δόξαιεν, διὸ οὐδὲ ἀπὸ τῶν παρόντων ἔχοι τις ἀν πρὸς ἀξίαν. μᾶλλον δὲ τὰ 20 μὲν ἡμέτερα τῶν ὄντων ἐλάττω, καὶ δοσα διὰ τις περὶ τῆς σῆς εἴποι φύσεως· τὰ σὰ δ' ἀντικρυῖς χάρις καὶ μόνης ἐπίδειξις τῆς δυνάμεως. Φ γοῦν καὶ ἡμᾶς ἔφης ἡμαρτηκέναι, αὐτός τ' ἀν ἐφυλάξω δικαίως. τούτοις περιπεσών οὐ φροντίζεις· καὶ τῆς φιλίας τὰ μὲν παρρησιαστικὸν ἀναυδόν ἐστιν, ὡς ἔοικε καὶ παρὰ σοί, καὶ ἰσχνόφωνον· τὸ δ' ἡδὺ τοῦτο δὴ καὶ λάλον ἀφελόμενος αὐτῆς, 25 οὖτως ἡμῖν σύνει καὶ τούτῳ προσφέρῃ τῷ τρόπῳ. ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἡκεῖς ὑπὸ τοῦ σφόδρα φιλεῖν καὶ μειοῦν μὲν βούλεσθαι τὰ σαυτοῦ, αὔξειν δὲ τὰ τοῦ φίλου. ἡμᾶς δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀκούοντας οὕτως, ἡλίκος ὁ λέγων ἐστίν, λέληθεν οὕτως δοστις, διὰ τοῦ λόγου προύστησω· σὺ γάρ. ἀλλ' ἀφείσθω τὰ περὶ σοῦ καὶ σιγῇ θαυμαζέσθω, μήπου καὶ μόνης τῆς ὑπολελειμμένης ἡμῖν 30 στερηθῶμεν παρηγορίας, σιγῶν ἀναγκάσαντες τὸν οὐκ ἀηδῶς ἀν σιγήσοντα. ἡπείλησας γάρ· καὶ τάχα που καὶ δράσεις. οὐδὲ γάρ οὐδὲ προφάσεως βουληθεὶς ἀπορήσεις.

Εἰ δ' οὖν αἰτιάσῃ τὴν ἀγροικίαν καὶ ἀμαθίαν, ὑφ' ἧς καὶ τὰς προφάσεις ἀνερευνᾶς, — εἰ γάρ τι σοι καὶ γέγονεν ἀγαθόν, κατὰ μικρὸν ὑπερρύη — 35 καὶ τὴν περὶ λόγους φιλοτιμίαν ὁ χρόνος ἡδη σχεδὸν καὶ αἱ περιστάσεις ἀφείλοντο καὶ δηλοῦσι τὰ γράμματα, σύντο μὲν νοῦ, οὖτω δὲ λέξεων ἀρμονίας ἐστερημένα, οὖτω δὲ τόνου καὶ χρότου καὶ τοῦ διὰ πάντων κάλλους ἀνευξυντεθειμένα, ὃστε καὶ σοῦ μὴ λέγοντος ἐκ τῶν ἐπεσταλμένων εὑρήσει τις ἀν, δοστις ὁ ἐπιστείλας. ἐμὲ δ' ἄρα σὺ τε τοσοῦτον ἐλελήθεις χρόνον καὶ 40

4 πολλοὺς] πολλοὺς M

Ep. 2. Der Brief richtet sich an den gleichen Adressaten wie Ep. 1. Teils geht es um stilistische Übung; teils erteilt Bessarion dem Freund, der Anfeindungen erfahren hatte, Ratschläge für die Ertragung solcher Widrigkeiten.

Überlieferung des bisher noch ungedruckten Briefes: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 44—46 v (= M).

τῶν λόγων ἡ φύσις. Ήν ἀνηβᾶν μὲν ἐδόκει μηκυνομένου τοῦ χρόνου, τὰς δὲ περιστάσεις αὐτὴν ἀφαιρεῖν, οὐκ ἔκείνην τοῦτο πάσχειν ὑφ' ὅτου δήποτε. M 44^v ἀλλὰ γάρ εἰς ἕτερον χρόνον τὰ τῆς εἰρωνείας ταμιευόμενος γράμματα, ἥνικα δίκας ἡμᾶς εἰσπράξῃ μειζόνων ἀμαρτημάτων, οὐκ οἶδ', ὅτι μεῖζον ἐμοῦ καὶ 5 τῆς ἀληθείας· κατειρωνεύσῃ καὶ τρίτου σαυτοῦ. οὗτως οὐκ ἔνεστι τοῖς λόγοις οὐδὲν ἄνευ τοῦ εἰρωνεύσθαι καὶ καταψεύδεσθαι τῶν Μουσῶν. καίτοι τῶν σῶν μὲν ἡθῶν οὕτε σεμνότερον οὕτω⁸, ὅτι μᾶλλον ἔχεται τῆς μεσότητος, ἔστιν εὔρειν· τὰς ἐμάς δ' ἀμετρίας καλάζων καὶ τὰς ὑπερβολὰς ἀναστέλλων — ἔστω γάρ τέως τοῦτο γε — οὐδὲ τῆς σαυτοῦ δόξης ἐφείσω. ἐν οἷς ἐμαυτῷ 10 τι νενόμικας ἀγαθὸν προσπορίσασθαι, ἐλόμενος αὐτὸς παρακινδυνεῦσαι· καὶ διδασκαλικὸν μὲν ἀντικρὺς οὐκ ἐποιήσω τὸν λόγον, οὐδ' ὡς ἀν τις ἀποτεινόμενος πρὸς ἡμᾶς καὶ δεικνὺς ὅπως διαχειριστέον τὰ καθ' αὐτὸν. ἕτερον δὲ τρόπον πρακτικὴν οἶον ἡμῖν ὑπόμνησιν ἐναπέθου, δείξας τοῖς ἔργοις, ὡς τῶν οἰκείων τὰ τοῦ φίλου χρῆν προτιθέναι κάκεῖνα ζητεῖν, αὔξειν ἐκ παντὸς 15 τρόπου μετὰ τοῦ μηδ' αὐτὸν εἰς τι τῶν καιρίων βλαβῆναι.

'Εγὼ δ' αεὶ μὲν καὶ παρὰ πάντα τὸν χρόνον καὶ μόνον συμμίξας σοι καὶ τοῦτο τυχῶν ὄδοῦ πάρεργον μετὰ πολλοῦ κέρδους ἀπηλλαττόμην· νῦν δὲ καὶ μᾶλλον πολλάκις μέν σου τὰ γράμματα διέων καὶ πάντοτε μετὰ θαύματος, ἔκειθεν δὲ παιδευόμενος φρόνημα μέτριον, δρον φιλίας, 20 λόγων δεινότητα, νοῦ βάθος ἐν κάλλει λέξεων ἀπορρήτῳ, ὥστε πολλὰς ἀντὶ πολλῶν ὁμοιογῶ τῷ Θεῷ χάριτας, ὃν ἐκ παιδὸς εὖ ποιῶν διατελεῖ, οὐ μόνον τοῖς καλῶς γενομένοις ἐπινεύσει καὶ χορηγῶν αὐτοῖς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι κατὰ τὰς πράξεις αὐτὸς διαμάρτοιμι, διαλύων πρὸ τοῦ συστῆναι καὶ τῆς ἔκειθεν πειραθῆναι ζημίας, μηδὲν ἐμοῦ μήτε σπουδῆς εἰσφέροντος 25 μήτε γνώσεως, τῆς σῆς φιλίας οὐκ οἶδ', ὅπόσας αὐτῷ μὲν εἴσομαι χάριτας. σοὶ δ' ἀξιον δείξω τὸν φίλον καὶ οἶον ἀν αὐτὸς εὔξαιο. ἀλλὰ τῶν μὲν ἔκειθεν προΐκα πάντως χορηγουμένων μοι πάντων οὐδὲ ταῦτα τῶν τῆς χάριτος λόγων ἔξω M 45 πεσεῖται. σοὶ δὲ τὸν ἑταῖρον, εἰρήσθω δὲ σὺν Θεῷ, σαφῆ μὲν δείξω καὶ βέβαιον καὶ οἶον δ' ἀληθῆς βούλεται λόγος. μνήμης δ' ἔνεκα καὶ τοῦ στήλην 30 ἀνεγηγέρθαι σοι παρ' ἐμοὶ τὸ 'Ομήρειον οὐκ' ἀν ἀμάρτοιμι καυχησάμενος, ὡς ἄρα κάν "Αἰδου τοῦ φίλου μεμνήσομαι· διθεν ἐμαυτοῦ μὲν τὸν σὸν κόσμον ἡγοῦμαι, ἀγάλλει δὲ μετὰ <τὰ> σὰ κατορθώματα. καὶ τὸ μὲν Μιλτιάδου τρόπαιον οὐκ ἔष με καθεύδειν, θαρρούντως οὐκ ἀν εἴποιμι, μή που καὶ δόξω σπουδῆς μετειληχώς καὶ μετρίας.

35 Πῶς ἀν εἴποις αὐτὸς ἀνακείμενος καὶ βίον κατεραστωνευμένον βιούς; ὅτι δ' ἐκ πάντων τῶν γε νῦν δητῶν σὲ προύστησάμην τῶν λόγων ἀρχέτυπον, οὐκ ἀν ἀπιστηθείην εἰπών, ὡσθ' ἡ τε φιλία τῶν σῶν μεταδίδωσί μοι καλῶν, καὶ δ' ζῆλος κοινά σοι πρὸς ἡμᾶς ποιεῖ μὲν οὕπω τὰ δητα. γένοιτο δ' ἀν πάντα σοῦ εὔξαμένου. τῶν γε μὴν ἡδέων αὐτόθεν μετέχοντες καὶ δσα σοι 40 πρὸς τιμὴν φέρει καὶ δόξαν ὡς σφίσιν αὐτοῖς συνευχόμενοι, ἐν τῷ μέρει

8 εὔρειν scripsi εὐλεῖν M | 17 τυχῶν scripsi τυχὸν M | 34 μετειληχώς scripsi μετειληχός M | 36 πάντων scripsi πράντων M

καὶ τῶν θλίψεων ἀπολαύω καὶ τῆς ἐναντίας τοῦ βίου μερίδος, ἡς ἀνθρώπους
δυτικής ἀνάγκη περιπεσεῖν. δσα γοῦν ἐν προοιμίοις τῶν σῶν γραμμάτων ἡμᾶς
εὔφρανας τέχνη καὶ κάλλει καὶ τῇ διὰ πάντων περικεχυμένῃ πειθοῖ τε καὶ
χάριτι, τοσαῦτα καὶ ἔτι πλείω καθήψω, τὰ κατὰ σαυτὸν ἡμῖν διηγησάμενος
καὶ βέλεσι πλήξας, οἷς οὐκ ἀν τις ποτ' ἔλπισεν. δσοι μὲν γάρ τῶν πολλῶν 5
εἰς ἡμᾶς ἀμαρτάνουσι πρᾶγμα ἀσταθμητότατον καὶ ἄλλοτε ἄλλως, ως ἀν
τύχοι, φερόμενον κατὰ τὸν εἰπόντα, οὔτε τοῖς παροινουμένοις καὶ μικράν τινά
προστρέβονται λύμην, δτι μὴ καὶ λαχμπροτέρους ἀποφαίνουσιν ἵσως ταῖς
ἐκείνων ἀπαρεσκόμενοι πράξειν, αὐτοὶ δήπουθεν δυτες οὐκ ἀγαθοί. παρὸ
καὶ τις σοφὸς ἔδησε, μὴ τι κακὸν εἴργασται τοῖς τοιούτοις ἀρέσας, καὶ ἔαυτοῖς 10
ἀκόλουθα δρῶσι πονηρὸν πονηρὰς ἔξαγοντες περὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ψήφους.
οἷς δ' ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς εἶναι δόκοῦσι καὶ φρόνημα κεκτημένοις ἐφ' ἔαυτοῖς,
τούτους φρονεῖν τε καὶ λέγειν περὶ ἡμῶν τὰ μὴ δυτα καὶ λοιδορεῖσθαι μὲν
πρὸς ἑτέρους, μισεῖν δὲ ἐφ' ἔαυτῶν πονηρὰς αὐτοὶ τε περὶ ἡμῶν ἔχοντες
M 45^v δόξας καὶ τοὺς ἄλλους πείθοντες. ἀπλῶς μὲν οὔτωσὶ σκοπουμένῳ πάνδεινον 15
δόξει καὶ ἥκιστα φορητὸν ψυχαῖς εὔγενέσι καὶ συνειδότι κεκαθαρμένῳ, καὶ
οἷον αὐτὸν τε λυπεῖν καὶ τοὺς φιλοῦντας τὰ ἔσχατα.

‘Αμαρτῶν μὲν γάρ τις, εἴτα διδούς δίκας, ἔαυτῷ γε μέμψαιτ’ ἀν δικαίως
καὶ τῆς λύτης τὸ πλεῖστον ἀφέλοι ἀν ὑπ’ οὐδενὸς ἀδικούμενος. δταν δέ τις
ἔξω πάσης αἰτίας ἴστάμενος καὶ στέφανον αὐτῷ προσήκειν οἴόμενος, ἔκ 20
τ’ ἀφανοῦς ποθεν ἐνέδρας λογοποιῶν, οὐχ δσον τῶν ἐλπίδων ἀποτυγχάνοι, ἀλλὰ
καὶ μετὰ τῶν πονηρῶν τάττοιτο, πολλὴν μὲν εἰκός ὑποστῆναι τὴν ἀθυμίαν,
σφόδρα δὲ κεντεῖσθαι τοῖς τῆς θλίψεως βέλεσιν. τοῖς δὴ τοιούτοις καὶ σὲ
βαρυνόμενον καὶ ἡμᾶς ἀχθομένους τῇ κοινωνίᾳ λυπεῖσθαι μὲν δπερ ἔφην
εἰκός, καὶ λυπούμεθα. ἔδει γάρ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων καμάτων, οὓς 25
ὑπὲρ τῶν λόγων ὑπέστημεν καὶ ἔτι νῦν ὑφιστάμεθα, τοῦτο γοῦν ἀπολαῦσαι,
ἀγαθὰ περὶ ἡμῶν λέγειν καὶ τὰ βελτίω τοὺς ἀνθρώπους δοξάξειν.

‘Ἐπεὶ δ’ ἐν ταύτῳ καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἀρέσαι δυνηθῆναι οὐδὲ τῷ
ἱερῷ δοκεῖ λόγω, — δόξης τε τῆς παρὰ τῷ πατρὶ ἐπιμελομένους ἀρκεῖσθαι
φησι δεῖν, οὐδὲν τῆς παρ’ ἀνθρώποις φροντίζοντας, δτι μὴ καὶ γάνυσθαι 30
μᾶλλον ἀγαθούς μὲν αὐτοὺς δυτας, δοκοῦντας δὲ αὐτοῖς τάνατία — καὶ
ἡμῖν ἵσως λείπεται λόγος παραμυθίας, καὶ ἔχομεν, οἷς ἀποκρουσόμεθα τὰς
ἐπαναστάσεις τῶν λογισμῶν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς καταστελοῦμεν οἰδαῖνον.
καίτοι οὐχ οὔτως ἡμεῖς δνωθεν ἐπαιδεύθημεν, οὐδὲ τοιαύτης ἔλαχεν ἀγωγῆς
τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν ψυχήν, ως οἰδαίνειν μὲν καταφρονουμένων, σκοτοῦσθαι 35
δὲ θλίψειν ὑπερορωμένων καὶ συγχεῖσθαι ταῖς ὑβρεσιν. οὔτε γάρ παρόρασις
οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, ἔως ἀν οὐδὲ βελτίους ἡ δόξα ποιεῖ. καὶ οἷς ἀν τις ἀπό-
βλεπτος γίνοιτο, οὕθ’ ὑβριζόμενοι σχοίημεν ἀν ἔλαττον αὐτοὶ τῆς σφετέρας
πολιτείας φροντίζοντες καὶ τοῦ ζῆν κατὰ λόγον. πεπείσμεθα δέ, καὶ μισθῶν
ἡμῖν οὐκ ἀν ἀποκειμένων τῆς συκοφαντίας καὶ τῶν ἀδίκων δὴ τούτων παροι- 40
νιῶν, δμως ἀνέγεσθαι καὶ μακροθυμεῖν σκοποῦντας, οὐχ δτι ἀν τις περὶ

14 ἡμῶν M corr. εξ ἡμᾶς | 20 στέφανον scripsi στεφάνων M | αὐτῷ] αὐτῷ M | 21 ἐνέ-
δρας scripsi ἐνέδραις M | 23 σφόδρα δὲ M in marg.

ήμῶν εἶποι, ἢ δτὶς ἀν τῷ περὶ ήμῶν δόξει, — ἢ γὰρ ἀν εἴη δεινὸν καὶ πρὸς ἀτελεύτητον περιέοντας ἐκάστοις ἐπιδείκνυσθαι καὶ ζῆν, ἐκάστοις ἀρέσκειν M 46 ἐθέλοντας ἄπασιν — ἀλλ' ὅτι ἀν εἴη βέλτιον. οὕτω τὰς κατὰς νοῦν ήμεν καὶ ψυχὴν ἐπιδοίη. εἰ γὰρ μὴ δοκεῖν ἀριστον, ἀλλ' εἶναι θέλειν βαθεῖαν διὰ τοῦ φρενὸς ἀλοκα καρπούμενον, καὶ ήμεν ἐπαινεῖται. καὶ διὰ μὲν φίλοινος καὶ φιλόπλουτος ἐφ' ἑαυτοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀγαπῶν ἀπολαύων, καὶ εἰ μηδεὶς αὐτοῖς τὰς ἀπολαύσεις συνείσεται· ήμεῖς δ' εἰ μὴ πολλοὺς ἔξομεν θεατὰς καὶ συνίστορας, οὐδὲ ἔχειν δ ἔχομεν, νομιοῦμεν.

'Αλλὰ μὴν εἴπερ ἀπὸ τῶν ψηφίζομένων τὰς ψήφους χρὴ δοκιμάζειν καὶ περὶ 10 ἐκάστου θαρρεῖν τοῖς ἡκριβωκόσιν ἔκαστα καὶ περὶ ταῦτα εὔδοκιμήσασιν, ἀνεύθυνοι μὲν ήμεῖς, ψήφοις δὲ πάσαις νικῶμεν, ταῖς γε δὴ τῶν φρονούντων, καὶν ὡς ἐλάχιστοι ὥσιγέν πλήθει μυρίω. καὶ τὰς καθ' ήμῶν βέλη οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φέρεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑτέρων πήγνυται σώμασι, καὶ τούτων ἵσως, οὓς οὐκ ἀν οἱ βάλλοντες ἡβουλήθησαν. οὐδὲν γὰρ αὐτοὺς δόξα καὶ πλοῦτος 15 καὶ τὸ μέγα φρονεῖν παραιτήσεται, τὸ μὴ οὐ τῶν πολλῶν εἶναι δοκεῖν καὶ κατ' ἔκείνους ψηφίζεσθαι, ἔως ἀν καὶ πλέον αὐτῶν ἔχοιεν τὸ μὴ τὴν κατ' ἀπόφασιν ὡς ἔκεινοι, τὴν δὲ κατὰ διάθεσιν νοσεῖν διγνοιαν, δ δὴ καὶ χεῖρον κακόν, ἐν διπλῷ τὰ τῆς ἀμαθίας ὀνείδη κερδαίνοντες μήτε εἰδότες μήθ', ὡς οὐκ ἵσασι, συνεῖναι δυνάμενοι, κάντεῦθεν πείθοντες μέν, περὶ ὧν ἐθέλουσι 20 τοὺς ὄμοιούς, οἱ καὶ πρὶν ὑπ' ἔκείνων πεισθῆναι νοσοῦσι ταῦτά, γέλωτα δ' ὅφλοντες τοῖς αὐτῶν συνιεῖσιν.

"Ωσπερ οὖν οὐκ ἀν ἐκαθίσαμεν ἀγεωμέτρητον τῶν κατὰ γεωμετρίαν κριτὴν οὐδὲ τῶν κατὰ μουσικὴν ἀνάρμοστον ἄνδρα, — πόθεν; οὐ γὰρ ἐπαΐουσι τῶν ἐπιστημῶν οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ἵσασιν, δτὶς ποτ' ἐστὶ γεωμετρία, οὐδὲ δτὶς 25 τὸ τῆς ἀρμονίας δνομα βούλεται — ἢ καθισάντων οὐκ ἀν ταῖς περὶ τούτων προσείχομεν ἀποφάσεσιν, οὐδὲ καταγινωσκόντων τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν κατ' αὐτὰς εὔδοκίμων ἐφροντίσαμεν ἀν, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ἢ ταῦτα αὐτοὺς ἐνομίσαμεν ἀληθεύειν, οὕτως εἴ τις ήμῶν ἢ βίον ἢ λόγον διασύροι, αὐτὸς δρθοῦ βίου καὶ λόγου πόρρω που πλανηθεὶς παρὰ πάντα τὸν βίον, οὐδὲν 30 πρὸς ήμᾶς οὐδὲ αὐτὴν τὴν ἀληθείαν. ήμῶν γὰρ τὰς αὐτῶν ὀλισθούντων λαβάς καὶ τῷ Πρωτεῖ τὰς ποικίλας συμμεταμορφουμένων ίδεας καὶ συμφιλοσοφούντων ούρανοῦ πέρι καὶ γῆς καὶ λίθων καὶ πυρὸς φύσεως, αὐτοὶ τάχα καὶ τοῦ ήμετέρου διαμαρτάνουσιν εἰδώλου δοκοῦντες, κατέχειν τοὺς M 46^v πάμπληθες ἀφισταμένους αὐτῶν.

35. Σὺ μὲν οὖν δίκας ἐκτίνεις ήθους μετρίου καὶ βεβηκότος φρονήματος καὶ τοῦ μὴ πᾶσιν ἀνέμοις συμπεριφέρεσθαι μηδὲ κολακεύειν ἐθέλειν τοὺς ἐν ὑπεροχαῖς. Θεὸς δ' ἀνωθεν εύμενές ἐπιβλέψας εῦ μέν σοι διαθείη τὸν βίον καὶ γνώμης καὶ λόγου καὶ πράξεως αὐτὸς ὑφηγούμενος, ἀφέλοι δὲ τὰ λυποῦντα· καὶ πείσαι μεταμαθεῖν περὶ σοῦ τάληθῆ τοὺς νῦν ἀλλως ἔχοντας, μάλιστα

4—5 εἰ γὰρ μὴ . . . ἐπαινεῖται M add. in marg. | 16 ἔχοιεν M suprascripsit sup. έχωσι | 31—33 καὶ τῷ Πρωτεῖ . . . τάχα] M add. in marg.: ἀλλως καὶ τῷ Αἰγυπτίῳ συφιλοσοφούντων τῆς ποικίλης περὶ τῶν δυτῶν ίδεας, τοῦτο γὰρ τὰς παντοδεκάτας δύτοις νοήσεις μορφάς, αὐτοὶ τάχα

μὲν πάντα. εἰ δ’ οὖν ἀρχέσει τὸν κράτιστον αὐτοκράτορα μένειν ἐπὶ τῆς πρότερον περὶ σοῦ δόξης, καὶ ἡς ἀνωθεν εὔμενείας ἔχων διατελεῖ, καὶ τῶν ἄλλων ἡμῖν λόγος οὐδεὶς ἢ βραχύς. οὗτος γὰρ ἀντὶ πάντων ἔσται, τὰς παρ’ ἑαυτοῦ ψήφους ἐκφέρων, νικῶν, εἰς δὲν τοὺς πολλούς, ἀτε δὴ καὶ φρονήσει τῶν δλων κρατῶν. τὴν δὲ πατρίδα κοσμήσεις μὲν καὶ διὰ τὰ πρὸς αὐτὴν δίκαια καὶ τοὺς γεννησα- 5 μένους πατέρας· οὐδὲν δ’ ἡττον καὶ τὰς τοῦ μέλλοντος ὑφορώμενος ἀδηλίας καὶ τὸ τῶν ἐλπίδων διαψευδόμενον, ἀς καὶ τυφλάς τις εἰπὼν ἐπηγένεθη τῆς εὔστοχίας· τοῖς παροῦσι, καν ώς πινηρότατα εἴεν, τὰ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀντιτάττων δεινὰ καὶ ἀπερ εἰκός ἐντεῦθεν ἀκολουθήσειν, ποίαν μὲν ἡδονὴν οὐκ ἀν ἀποκρύψοντα, ποίαν δ’ οὐκ ἀν ὑπερβαλοῦντα τιμήν, καν ώς ἐλάχιστα 10 εἴεν. ἢ τὰς πεττείας οὐχ ὅρῶμεν τοῦ χρόνου, καὶ ώς πάντ’ δνω καὶ κάτω ποιεῖ, οὐ πλοῦτον καὶ τὰς τιμὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὴ τὸ ζῆν ἐξαρτῶν ἀπὸ λεπτοῦ μίτου τοῖς χθὲς καὶ πρώην τῆς ἀνωτάτω δόξης ἡξιουμένοις καὶ τῶν δλων ἀνηρημένοις τὸ κράτος. σκιάς οὖν πραγμάτων καὶ τῶν δντων ἀλλάττεσθαι τὸ σαθρὸν τῶν ἐλπίδων οὗτ’ αὐτοὶ δοκιμάσομεν, οὔτε βουλευο- 15 μένοις ἑτέροις ἡμέτερον ἀν εἴη πεισθῆναι. ἀλλ’ οἵς ἔχομεν ἀγαπῶντες καθεδούμεθα περιμένοντες μὲν καὶ τὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῶν πραγμάτων συμμαχίαν, — πολλὰ γὰρ οἶδε μετατάττειν ἐπὶ τὸ βέλτιον — οὐχ ἡκιστα δὲ καὶ τὴν θείαν ἀντίληψιν ἐκδεχόμενοι, λαμπροῖς ἀγαδοῦσαν στεφάνοις τοὺς καρτερίους διενεγκόντας.

3. <Βησσαρίων>

Τῷ Ἀμιρούτζῃ.

Ἐοίκαμεν ἐγώ τε καὶ σύ, ὁ μὲν ἐγκαλεῖν οὐ σὺν δίκῃ, σὺ δὲ μάτην ἀπολογεῖσθαι, ἀφέντες ἄλλοθι κοινῇ τὴν οὖσαν αἰτίαν ζητεῖν κάκεῖθεν τὰς δίκας εἰσπράττεσθαι. ἢ γὰρ τῶν ἀνδρῶν μοχθηρία, οἵς τὰ πρὸς ἄλλήλους 25 πιστεύομεν γράμματα, καὶ σὲ ταῖς τῆς ἀγνωμοσύνης αἰτίαις καὶ ταῖς τῆς ἀκρισίας ἡμᾶς ὑποβάλλουσα, προσέτι καὶ κατ’ ἄλλήλων δργίζεσθαι καὶ τάνατια αἰτιᾶσθαι καὶ πάντα δὴ διατίθησι τὰ δεινότατα. ἀλιον γὰρ δὴ τῆς σῆς ἔκφυγε χειρὸς οὐκ εὑφράναν τὸν φίλον τὸ τῶν σοφῶν σου σμῆνος γραμμάτων, καὶ ἄς, οὐκ οἴδ’ δσας, φῆς ἐπιστεῖλαι, πλὴν εἰ μὴ λόγος ἦν ἄλλως 30 ἢ δωδεκάς καὶ τῶν ἐγκλημάτων ἀποφυγὴ καὶ τις ἀναχώρησις ἐσκεμμένη. καίτοι πείθεις με λέγων — καὶ μικροῦ συμφωνῶ σοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους δρῶν — ἔτοιμον δντα καὶ θαρροῦντα ταῖς διὰ λόγων μὲν ἀποδείξεσι οὐδαμῶς. δπου τυχὸν ἔνι καὶ παρακρούσασθαι σοφιστείᾳ χρησάμενον, αὐτοῖς δὲ τοῖς πρά-

17 συμμαχίαν] M *suprascriptis* ἀναγρησιν

Ep. 3. Der Brief setzt Zwistigkeiten voraus, die schon eine Zeitlang zwischen Bessarion und Amirutzes bestanden hatten. Bessarion will alles vergessen und Amirutzes' heftige Briefe als nicht geschrieben betrachten. Die Beziehungen zwischen beiden erscheinen ziemlich kühl und sind es auch dauernd geblieben.

Der bisher noch ungedruckte Brief ist überliefert: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 47—48 (= M).

γμασι καὶ ταῖς δι' αἰσθήσεων πίστεσιν, αἷς οὐδὲ τὸν σφόδρα φιλόνεικον ἀντειπεῖν ἔνι μὴ οὐ πεισθέντα. ὡστε γὰρ δεῖξαι τοῦθ' οὗτως ἔχον, ζητεῖς σοι παραστῆναι τοὺς ἄνδρας, οὓς αὐτὰς οὐκ οἴδ' εἴτ' ἐνεχείρισας, εἴτ' ἐγχειρίσεις. πρᾶγμα πάνυ μὲν οὖν ἔμοι ῥᾷστον, δις πρῶτον μὲν οὐδ' αὐτὸ τοῦθ' οἶτινές 5 εἰσιν οἴδα, πλὴν εἰ μὴ κήρυξί τισι καὶ χρημάτων διανομαῖς αὐτοὺς συναγάγοιμι. ἔπειτα καὶ φωράσας οὐκ οἴδ', διποτεῖς ἐν ταῦτῷ συναγάγω, πότερον ἐμαυτόν τε κάκείνους η̄ πλέοντας η̄ πεζεύοντας ἀγάγων παραστήσω σοι. — δεῖ γὰρ παρεῖναι κάμε τῶν ἐλέγχων ἀκροατήν — η̄ σὲ παρ' ἡμᾶς τούτης τισιν ἐπισπάσω. καίτοι τοῦτο μὲν πολλῷ ῥᾷσον.

10 Σὺ δ' οὐκ ἀν τῶν ἐν τοῖς μεγίστοις βασιλείοις κερδῶν καὶ τιμῶν καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀποβλέπεσθαι τῶν ἐνταῦθα τὴν ὡς ἡμᾶς προσθήσεις ἐπιδημίαν καὶ ῥῆμα μόνον βασίλειον καὶ εὔμενὲς νεῦμα καὶ τὴν μελίχρουν ἐκείνην αὐδήν, η̄ν οὐκ ἀν τις ἀμάρτοι τῇ λύρᾳ παραβάλλων Ὁρφέως, τῶν ἄλλων ἀπάντων προκρίνων δικαιώσεις. ὡστε τὴν γε τῶν σῶν λόγων τέχνην τε καὶ 15 δεινότητα, κατασκευὴν τε καὶ μεταχείρισιν ἐπαινέσαις μὲν ἀν, καὶ σὺ κάγω καὶ δστις ἀγαθὸς λόγων κριτής. εἰ δὲ μὴ παρέσυρεν ἡμᾶς κατακλύσασα πειθοῦ τῇ τυράννῳ, μὴ θαυμάσῃς. οὐ γὰρ τὴν τῶν λόγων ἀσθένειαν, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας ἴσχυν αἰτιάση παντὸς λόγου κρείττω δεικνυμένην ἐκάστοτε.

Λυπούμενος δ' ἐφ' οὓς σου καθηψάμεθα σκώμμασι — οὕτω γὰρ τὴν 20 ἐν τοῖς πρὸς ἔτερον γράμμασι πρόσρησιν ὀνομάζεις — εὐφραίνεις ἡμᾶς οὐχ η̄ττον η̄ μηδεμίαν αἰτίας αἰτίαν διδούς. ὡστ' η̄δειμην ἀν μάλιστα μὲν μήτε σκωμμάτων σοι καὶ ὀπωσοῦν δεῖν τῷ βίῳ τε καὶ τοῖς ἔργοις, μήθ' ἡμᾶς τὴν ἀπὸ τοῦ λυπεῖσθαι σε κατηγορούμενον εὐφροσύνην καρποῦσθαι. εἰ δ' ἄρα M 47^o ἀνθρωπὸν δντα καὶ ἀμαρτεῖν ἀνάγκη ποτέ, εὐφραίνοις γοῦν ἡμᾶς ἀθυμῶν 25 καὶ τῶν ἡμετέρων βελῶν αἰσθανόμενος. καίτοι γ' ἐφ' οὓς ἔτερόν τις ἀνιψι, καὶ τοῦτον ἑταῖρον χαίρειν αὐτὸν οὔτε νενόμισται· καὶ χαιροκακίας αἰτίαν ἴσως ἀν σχοίη μητέρα κεκτημένης τὴν κακοήθειαν· ἐγὼ δὲ τῆς σῆς δρεγδούμενος οὐχ η̄ττον η̄ τῆς ἐμαυτοῦ βελτιώσεως. τάχα γὰρ καὶ ἡμῖν τι προσήκει τὰ κατὰ σέ. καὶ βιοὺς εὐδαιμόνως μεταδώσεις εὐκλείαν ἡμῖν· οὐ μόνος 30 ἀπολαύσεις τῶν ἀγαθῶν· οὔτε σέ ποτε παύσομαι πλήττων, φωρῶν ἀμαρτάνοντα, οὔτ' ἐμαυτῷ τὴν ἐντεῦθεν ἡδονὴν ποριζόμενος, ἔως ἀν ἀναμάρτητον η̄ δλιγαμάρτητον αἰσθωματι, σὺν Θεῷ χρηματίσαντα τὴν ἐπὶ τοῖς μὴ καλῶς πεπραγμένοις πικρίαν, μετανοίας σημεῖον, κάκείνην τῆς τῶν ἀρίστων ἔργων αἱρέσεως αἰτίαν τιθέμενος, ως τοῦ γε μὴ μόνον τοῦ βελτίστου διαρματάνειν, 35 ἀλλὰ καὶ ἀναισθητεῖν ἐλεγχόμενον. μήτε σὺ μήτ' ἐγὼ μήθ' δστις ἡμῖν φίλος η̄κοι μηδὲ εἰς πεῖραν.

Ἐγὼ μὲν οὖν δνειδίσας ὠφέλησα καὶ μεμψάμενος ἐπηνώρθωσα· ἀπέλαβον γάρ, ὃν ἔνεκα κατηγορησαὶ προήχθην· οὐ καὶ μάλα ἀν ὑπερήλγησα κατηγορούντων ἔτερων, εἰς ἐμαυτὸν ἀναφέρων τὰς εἰς ἐκεῖνον ἐπιτιμήσεις. σὺ 40 δ' εἰ μὴ μάλα πικρὸς τῶν ἡμετέρων δικαστῆς γίνη, πράως τε οἶσεις καὶ

14 τέχνην τε καὶ δεινότητα M add. in marg. | 29 μεταδώσεις . . . ἡμῖν M add. in marg.

τὴν αἰτίαν σκοπούμενος εύρήσεις ἀγάπην καὶ τὸ σφόδρα τῶν σῶν ἔχειν γραμμάτων ἀπλήστως. δις εἰ καὶ πάσας δεξάμενος, δισας ἔφης ἐπεσταλκέναι, κατηγόρουν ως μὴ γεγραφότος, τό τ' ἀν καὶ μεῖζον τοῦ σὲ καὶ τὰ σὰ φιλεῖν ἔξήνεγκα δεῖγμα, καὶ σοι πλείω τὴν ἡδονὴν ἀν προεξένησα.

Nῦν δ' ἀπαξ μὲν ὑπὸ σοῦ τιμηθείς, εὐθὺς δέ σε τοῖς αὐτοῖς ἀμειψά- 5 μενος, καίτοι μὴ σφόδρα τοῦ καιροῦ συγχωροῦντος, — ἦ τε γάρ χεὶρ ὁ τε νοῦς εἴργει συγκάμνων τῷ σώματι — εἰδί^τ ὅλον ἐνιαυτὸν ἥδη στερόμενος, ὃν οὐκ ἔχρην, ὡσπερ ἐκ μετανοίας σιγᾶν ἐγνωκότος, τί θαυμαστόν, εἰ τρωθεὶς ἐπληξα καὶ λόγοις σου καθηψάμην εὐλόγως ἀμελήσαντος τοῦ δικαίου τε καὶ εὐλόγου; εἰ δὲ καὶ τὰ δύντα λέγων οὐ γενέσθαι μοι προὔργου τὴν σὴν 10 ἐπιτίμησιν εἴποιμι, οὐδὲ στηλίτην σε θεῖναι βουλόμενος, τὸ βραχὺ ρῆμα τοῖς πρὸς ἔτερον προσπαρέγραψα γράμμασι, δίκαιος μὲν ἀν εἶης καὶ λέγοντι μόνον ἀπλῶς οὕτω πεισθῆναι. ἐγὼ γάρ τοὺς ἐμαυτοῦ λόγους τῶν δρκῶν ἔτέρου καὶ ἀποδείξεων ἀληθεστέρους ἀν εἶναι βουλούμην.

M 48 Γνοίης δ' ἀν καὶ ὧδε· οὕτε γάρ ταῖς δημοσίαις κύρβεσιν, ἣν ἔφης ὕβριν, 15 φέρων ἐνέγραψα, ἐφεὶς παντὶ παριόντι τὰ κατὰ σοῦ γράμματα διεῖναι· οὕτε σκεψάμενος, φτινι προσέκρουσάς ποτε, καὶ δις ἀν οὐκ ἀηδῶς τῶν κατὰ σοῦ αἰτιαμάτων ἀκούσειεν, ἐν τοῖς πρὸς αὐτόν σου γράμμασιν ἐμνήσθην, ἐφ' οὓς οὐκ ἔχρην μόνον οὐ δι' ἐκείνου δημοσιεύων σου τὰ ἐγκλήματα καὶ πολλῶς ἀνιστῶν σοι πάντοθεν κατηγόρους· ἀλλὰ τῶν δυντῶν σοί τε κάμοι 20 φίλων τὸν μάλιστα σαφέστατον ἐκλεξάμενος, καὶ διν οὐκ ἐνῆν ἐμπομπεύειν σοῦ τοῖς ἐλαττώμασιν, οὐ μᾶλλον ἢ τοῖς σοῦ αὐτοῦ, τούτῳ τὴν κατὰ σοῦ μέμψιν ἐκοινωσάμην, φίλῳ φίλους ἐπανορθῶν, ὡσπερ τισὶ φαρμάκοις προσηνεστέροις ιώμενος, εἰ τι σοι θεραπείας ἣν ἀξιον. σὺ δ' ἀδικῶν, διν οὐκ ἔχρην, αἰτιάμασι τὰς κατὰ σοῦ μέμψεις χύειν ἡθέλεις προσεγκαλῶν. ἀλλὰ τούτων 25 μὲν ἀλις.

Σὺ δ' ἐντεῦθεν ἥδη τοῦ βίου παρέχων τὰς ἀποδείξεις, καὶ πρὸς κανόνα ρυθμισθεὶς ἀν ἐν ἀπαντι τῷ μέλλοντι βίῳ, διν ἀν τὸ ἀπὸ τοῦδ' ἔλοιο, ἀπαλῇ τῇ ψυχῇ καὶ πρώτως ἀψαμένῃ τοῦ ζῆν ἐν τῷ μέσῳ, στάδιον διν τρέχεις δρόμον, ἐν μέσοις τοσούτοις ἡγούμενος ὡσπερ τις εὐφυὴς ἀθλητὴς ἀσκήσει τε καὶ 30 τέχνη τὰ πλείω μᾶλλον ἢ τῇ ρώμῃ θέλει νικᾶν. ἔστιν οὖν καλῶς ἡττημένος μᾶλλον ἢ κρατεῖν ἐθέλων ἐν πᾶσιν οὐχ οὕτως, σύμφωνον μὲν τοῖς λόγοις τὸν βίον δεικνύει, ταπεινώσει δὲ καὶ μετρίῳ φρονήματι πάντας ἔλκων πρὸς ἑαυτόν, φίλοις μὲν χρώμενος, οἵς ἀμεινον, ἔχθροῦ δὲ μάλιστα μὲν πειρώμενος οὐδενός, εἰ δ' ἀρ' ἀδύνατον ἔχοντι φίλους. καὶ δηλοῖ Χείλων, τοῦ εἰπόντος 35 μηδένα ἔχειν ἔχθρὸν εἰ μηδὲ φίλον πυθόμενος, πείθεσθαι γοῦν Ξενοφῶντι· τοῦ νοῦν ἔχοντος ἔστι, λέγοντι, καὶ ἀπὸ τῶν ἔχθρῶν ὠφελεῖσθαι. τοῦτο γοῦν καὶ ιατρῶν πείσαιεν παῖδες ἀπὸ τῶν δηλητηρίων σωτήρια κατασκευάζοντες φάρμακα καὶ δσοι ταῖς δυστυχίαις πρὸς εύτυχίαν ἔχρήσαντο. ταύτη γάρ κεκοσμηκώς μέν, τὰ ἡθη προσθεὶς δὴ τῷ λόγῳ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου 40 λαμπρότητα, πάθους μὲν περιγενήση παντός. παράδειγμα δὲ καταστὰς ἀγαθῶν, σαυτόν τε καὶ τοὺς εἰς σὲ βλέποντας βελτίως ἀποφανεῖς.

4. **(Βησσαρίων)**

Τῷ Δεσπότῃ τῷ Πορφυρογεννήτῳ.

M 50

"Αλλ' ἡμᾶς μὲν ὥσπερ τις δῶρος ὄρφανία καταλαβοῦσα πείθει πενθεῖν,
τὴν καταλύσασαν ἡμᾶς οὕτως ὄρφανίαν ὀδυρομένους, ὡς οὐδὲ τὰ χρηστότερα
5 ἀπελπίζοντας· σὲ δ' ἡ πατρὶς χρόνῳ μὲν καὶ μόλις, ἀσμενος δ' οὖν καὶ μετὰ
μείζονος ἀπέλαβε σχῆματος. τὸ τιμαλφέστατον αὐτῇ ἡ χρῆμα δόνομα. καὶ
πανηγύρεως μὲν εἶδεν ἡμέραν τὰ σὰ εἰσιτήρια· μετὰ λαμπρᾶς δὲ πομπῆς
ὑπεδέξατο τὸν δεσπότην, ἦν διέθηκε σοι μὲν ὁ πᾶσι πάντων κρατῶν, ὁ βασι-
λεὺς καὶ φίλος καὶ ἀδελφός.

10 Συνεπληροῦ δὲ πᾶσα τάξις ἀνθρώπων καὶ ἡλικίᾳ προχυθέντων τῆς πό-
λεως καὶ βοῆς πάντας καὶ κράτου πληρούντων καὶ πᾶσιν, οἵς ἔνεστι, τὴν
τῆς ψυχῆς ἡδονὴν καὶ τὸ γάνον δηλούντων. οὐ χεῖρον δὲ ἵσως εἰπεῖν ὡς μετὰ
τῆς ἴσης καὶ σὺ τὴν πατρίδα τεθέασαι εὐφροσύνης, ἦν ἐπόθεις μὲν πάλαι,
εἶδες δὲ νυνὶ πρώτως. τὸν γάρ πρὶν χρόνον οὐδ' ἐν λόγῳ θετέον, οὕτως
15 ἐν πάνυ ἀπαλῇ ἡλικίᾳ τῆς ἐνεγκαμένης ἀπέραντος. καὶ νῦν ἔξεστί σοι περιέρντι
τὰ πανταχόθεν αὐτὴν περικεχυμένα κάλλη θεᾶσθαι ὥσπερ ἐν ἀγῶνι τε καὶ
θεάτρῳ ἀλλήλοις ἀμιλλώμενα καὶ τοῦ κάλλους ἐρίζοντα. ἔνθεν μὲν γάρ
ἱερῶν δψει πλήθη καὶ κάλλη. οὕτω μὲν πλείω ἡ καλλίω, οὕτω δὲ βελτίω
ἡ πλείω. ἐκεῖθεν δὲ τείχη καὶ πύργους καὶ περίβολον πόλεως, ὃν οὗτε μέτρον
20 οὕτ' ἀρετὴν οὐδ' ἀξίως ἔνι θαυμάσαι, ἐτέρωθεν δημοσίων οἰκοδομημάτων
λαμπρότητα καὶ τὴν περὶ τὰ θέατρα περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλοθεν ὅγκον
ἀρχείων καὶ περιφάνειαν, βασιλικῆς ἀβρόσεως δείγματα καὶ τρυφῆς ἔξουσίας.
ὅν κάλλη τε καὶ μεγέθη τὰ μὲν δψει, περὶ δὲ τῶν πολλὰ καλὰ διηγουμένων
ἀκούσῃ. μόνη γάρ ἡδε ἡ πόλις κοσμεῖται τοῖς μὲν ὄρωμένοις ὑπὲρ πάντας
25 τὰ ἀλλα, τοῖς δὲ μνημονευομένοις τῶν δημάρτιοσιν, & πῶς ἀν μὴ πολλὰ
θαυμάσας παρέλθοις, ὃς γε καὶ διηγουμένων ἀκούων ἐκρότεις καὶ σκιρτῶν
ὑφ' ἡδονῆς ἐδόκεις ὁρᾶν καὶ μόνον οὐ συνεῖναι τοῖς ποθουμένοις.

Καίτοι τί ταῦτα φημι τὰ μείζω παρείς; ἐνταῦθα πᾶν μὲν ἀπόκειται
ἱερόν, πᾶν δὲ τεθησαύρισται θεῖον ὥσπερ τινὸς Θεοῦ ταμείου γενομένης
30 τῆς πόλεως καὶ συντηρούσας αὐτῷ πᾶν μὲν μαρτύρων ὄστον ιερόν, πᾶν M 50^v
δὲ λείψανον ιερέων, ἀρχιερέων ὁσίων, παντὸς τεθεραπευκότος Θεόν. ταῦτ' οὐκ
ἀν φθάνοις σπουδῇ τε καὶ πόθῳ περιέων καὶ κατασπαζόμενος καὶ τὴν ἐκεῖθεν

12 γάνος] γάνως M | 15 ἀπέραντος] ἀπέραντος M

Ep. 4. Empfänger des Briefes ist der Despot des Peloponnes Demetrios, der Bruder des Kaisers Johannes VIII Palaiologos. Er ist nach Konstantinopel gereist, und Bessarion macht ihn auf die Sehenswürdigkeiten der Stadt aufmerksam. Bei allen Herrlichkeiten möge der Fürst seine Provinz nicht vergessen; denn auch der Peloponnes habe Vorzüge. Wenn die Hauptstadt auch viel biete, selbst an Gelehrsamkeit, so habe man doch hier einen Mann, der alles aufwiege. Gemeint ist Gemistos. Der Brief stammt aus der Zeit von Bessarions Aufenthalt in Mysitra.

Überliefert ist der bisher noch ungedruckte Brief: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 50—51 (= M).

κομιζόμενος χάριν. οὕτω σε πανταχόθεν παντοδαπά περισταται κάλλη· καὶ τρυφᾶς ὅρα πολλοῖς τοῖς τῆς πατρίδος καλοῖς. τὴν γὰρ ἐκ γῆς καὶ θαλάττης δορυφορίαν, καὶ ὡς ἐνταῦθα τὰ πανταχόθεν ὅκρα συντρέχει, καὶ ὡν ἡ οἰκουμένη φέρει καλῶν οὐδέν, δὲ μὴ καὶ ταύτῃ πρόσεστι δαψιλῶς, αὐτά σοι μαρτυρήσει τὰ πράγματα. τάχιον γοῦν ἡ ἐνθυμηθῆναι τὰ μὲν ἐκ γῆς σοι, 5 τὰ δὲ ἐκ θαλάττης παντοδαπά κομίζεται δῶρα, τὰ μὲν αὐτόθεν, τὰ δὲ ἐξ ὑπερορίας, δσα τε πρὸς ἀνάγκην καὶ χρείαν ἀνθρώποις, δσα τε πρὸς διαγωγὴν καὶ τρυφὴν βασιλεῦσι. καίτοι καλὰ μὲν καὶ ταῦτα καὶ καλῶν κάλλιστα. πῶς γὰρ οὖ;

Ἐκεῖνό γε μὴν πάντων πολλῶν κάλλιον ἡ τῶν ἀρίστων τε καὶ πολλῶν 10 καὶ πάντων ἀπλῶς εὔνοια τε καὶ φιλία· τῶν μὲν καὶ μόνη τῇ περὶ σοῦ φήμη τῆς σῆς ἀλόντων ἀρετῆς· οὓς δὲ καὶ ταῖς τῆς φωνῆς αὐτὸς ἀρκυσι νυνὶ περισχῶν καὶ πεδήσας ἀδαμαντίναις ἀνάγκαις. εἰ μὴ τίς σου γὰρ ἄλῳ μετὰ πρώτην ἔντευξιν ἡ δευτέραν, θαῦμα ἀν εἴη. τοιαύτη σου τοῖς χείλεσιν ἐπικάθηται πείθω καὶ οὕτως ἐπαγωγὴν φθέγγη, καὶ τὴν ἀπὸ ρήτορικῆς καὶ λόγων 15 <γλῶσσαν> φωνεῖς.

Τί οὖν; δλας τῶν ἐνταῦθα γενήσῃ καλῶν, καὶ πρὸς τὴν μεγάλην μεταθήσεις σαυτὸν ἀπαντα πόλιν, Πελοποννήσου δὲ καὶ τῶν τῆδε ὅποιωνοῦν διντῶν καὶ ἡλίκων τέλεον ἐπιλήσῃ; καὶ μὴν οὐδὲν αὐτὸς σαυτῷ τοῦτο συγχωρήσεις, οὐδὲν ἐπαινέσεις τὸ τοσοῦτον ἡμᾶς περιφρονῆσαι; εἴτε γὰρ τὰ θαλάττης 20 προβαλῇ καλὰ καὶ τὴν αὐτῆς ἀφθονίαν, — τῇ γε ἀρετῇ πως ἡ παρ' ἡμῖν οὐ διοίσει — εἴτε κυνηγεσίων ἀφθονίαν δμα καὶ τέρψιν δσην βασιλικοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τακτικῶν γυμνασίαν παρεχομένων, οὐκ οἶδ', εἰ τις ἐτέρα Πελοποννήσου κρατήσει. τάχα δὲ ἀν ἐφ' ἐκαυτῇ καὶ μέγα φρονήσεις τοῦτο τὸ μέρος, πολλὴν μὲν ἡμῖν χορηγοῦσαν τὴν θεραπείαν καὶ πλῆθος τῶν ἐπο- 25 M 51 μένων, πολλὴν δὲ τὴν ἀδειαν ἀνω τε καὶ κάτω περιεῖσι, καὶ οὐ τῶν πεδίων τε καὶ γηλόφων καὶ ὁρῶν εἴη βουλομένοις. καὶ μὴν καὶ ἀνθρώπων, εἰ μὲν πλῆθος θαυμάζεις, νικῶμεν ἡμεῖς. εἰ δὲ ἀρετὴν περὶ πλείονος ἀγεις, οὐκ οἶδα μέν, ὡν τὰ πρεσβεῖα. ἔστι δέ τι τῆς ἀρετῆς, φ καὶ ἡμῖν ἔξεστι μέγα φρονῆσαι. σοφίας μὲν γὰρ ἵσως νικώμεθα. καίτοι οὐδὲ τούτου τοῦ μέρους ῥᾳδίως ἐτέροις 30 παραχωρήσομεν· ἔχομεν γάρ, δις ἀντὶ πάντων ἀρκεῖ. ἀνδρείας δὲ θαυμάσαιμ' ἀν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς Πελοποννησίοις κρινεῖς περιεῖναι. τῆς γε μὴν φρονήσεώς τε καὶ γνώσεως, εἰ μὴ νικῶσιν, οὐδὲ νικῶνται. καίτοι δτε τούτοις, ἀ μόνα κοσμεῖν πέφυκεν ἀνθρωπον, μετὰ τοσαύτης οἱ τῆδε τῆς περιουσίας κοσμοῦνται, πῶς ἀν τις αὐτοὺς δικαίως περιφρονήσει καὶ ῥᾳδίως παρόψεται; 35

Ἄγαθη τοίνυν τύχη πατρίδα καὶ τοὺς ἐνταῦθα κατιδῶν ἀπαντας, καὶ προσκυνήσας μὲν Ἱερά, προσκυνήσας δὲ οἰς τοῦτο ὀφείλεται, ὑφ' ὃν δὲ τοῦτ' αὐτὸ δεδεγμένος, εῦ μὲν σὺν Θεῷ διαθείης τὰ ἐφ' οἰς ἥκεις. εῦ δὲ ἔχων πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκοις, τίνος οὐ μᾶλλον σὲ ποθοῦντας πατρὸς καὶ ἡμέραν εὔδαιμονίας τὴν γῆν ἐκδεχομένους ἐπάνοδον. ἡ δοίης μαθεῖν περὶ σοῦ τὰ βελτίω, 40 ἀνδρῶν τε καὶ δεσποτῶν ἀριστε καὶ θειότατε. καὶ πολλὰ μὲν εὑφράντας τοὺς ὑπηκόους παρών, πολλὰ δὲ λυπήσας ἀποδημήσας.

5. <Βησσαρίωνος>

M 51

Τῷ αὐτῷ.

"Οτι τὸ μὲν πυκνὰ ἐπιστέλλειν ἔστι μνημονεύειν, ἀμνημονεῖν δέ γε τὸ πολύν τινα χρόνον σιγᾶν, πῶς ἀν τις ἡμῖν ἐν τοῦτ' ἐγκαλῶν, τὴν μνήμην
5 καὶ τὸ πυκνὰ ἐπιστέλλειν μέμψαιτό γε δικαίως ἀπαξ ἐλομένοις τὸ βέλτιον καὶ
γενομένοις μετὰ τῆς κρείττονος μοίρας, εἰ μὴ καὶ τὸ τὰ εἰκότα περὶ τοὺς
εὔεργέτας τηρεῖν καὶ ταῖς ὑπάρχεσιν ἀγαθῶν εἰδέναι χάριν ὅμολογεῖν ἐγκλή-
ματος ἄξιον; καὶ μὴν δπου μὲν οὐ μεγάλαι τινὲς ἀφορμαὶ προύπαρχουσαι
μνήμης, οὐδὲ δίκαιον ὁφείλεται χρέος. οἴ τε ἀμνημονοῦντες ἔχοιεν ἀν παραι-
10 τήσασθαι, ὃν τε ἀμνημονοῦσιν εἰκότως ὑποίσουσι. συμβαίνει γὰρ αὐτοῖς ἡ
ἀντέκτισις, οἵτινες αὐτοὶ προκατέθεντο. σοῦ δὲ τί ἀν τις ἡ πῶς ἐπιλάθοιτο:
πῶς δ' ἀν δικαίως ἀμνημονοῖη τῆς μεγαλόφρονος δητῶς καὶ βασιλικῆς ἐκείνης
ψυχῆς, τοῦ πατρός, τοῦ δεσπότου, τοῦ εὔεργέτου; πάντα γὰρ ταῦτα μετὰ M 51^v
πολλῆς τῆς περιουσῆς ἡμῖν <μεριμνᾶς> ἥσθα, δλίγα μὲν τῷ τῆς ἀρχῆς χαρι-
15 ζόμενος δγκῶ, παντὸς δὲ πατρός μᾶλλον ἡμῖν εύνοῶν καὶ δαψιλεῖ τῇ χειρὶ
φιλοτίμους καταντλῶν δωρεάς.

'Εγὼ μὲν οὖν ἐμαυτῷ συνειδῶς ἀπάντων τετυχηκότι παρὰ σοῦ τῶν
καλλίστων χαρίτων, ὃν οὐκ ἀν τις ἥτησε πλείους, εὔμενείας οὐδὲ δσης εἰπεῖν,
τιμῆς δσης ἀν Ἰσως ηὑξάμην, μικροῖς τὰ μεγάλα ἀμείβομαι, καὶ οἵτινες
20 ἐνδείξαιτο τὸν εὐγνώμονα μόνον τά γε μὴν μικρὰ ταῦτα, ἀλλοις μὲν Ἰσως
μικρά, καὶ δπερ ἐστί, δόξει. τοῖς δέ γε βασιλεῦσιν ὑμῖν μεγαλοψυχίαν ἀσκοῦσι
καὶ μικρὰ δητὰ τὰ προσαγόμενα μεγάλα δοκεῖ. ἐναντίως ἐφ' ἐαυτῶν ἡ ἡμῶν
τὸ μέγα μετροῦσι καὶ τὸ μικρόν. μεγάλα μὲν γὰρ παρεχόμενοι μείω ἔτι
λογίζεσθε τοῦ πρέποντος εἶναι καὶ τῆς ἀξίας, οὐχ δτου ἄξιοι οἱ λαμβάνοντες
25 συνορῶντες, ἀλλ' δσα ὑμᾶς χαρίζεσθαι δέον. μικρὰ δὲ ἀπολαμβάνοντες μεγάλα
ἡγεῖσθε, προθέσει τὰ πράγματα κρίνοντες καὶ τῇ τῶν προσαγόντων δυνά-
μει τὸ μέτρον δρίζοντες. σὺ δεὶ μὴ μετὰ τοῦτο πω τῶν ὑπηκόων καὶ γνώμη
διασταίης ἡμῶν, μηδὲ ἔξελοις γε τῆς ψυχῆς τῶν εύνων τὴν μνήμην· ἀλλὰ
μνημονεύεις μὲν τῶν φιλούντων. εῦ δὲ ποιοῖς τοῖς εἰκόσι καὶ δυνατοῖς, αὐτὸς
30 αὐτῷ συμφωνῶν καὶ συμβαίνοντα παρεχόμενος, οἵτινες πρότερον ἀπηλαύσα-
μεν, πάντα τὰ μετὰ ταῦτα. βεβαιώσεις μὲν ἡμῖν τὰς ἐλπίδας, διὰ πάντων
δὲ τὸν θαυμαστὸν ἐπιδείξεις δεσπότην. καὶ οἵτινες αὐτοὶ περὶ σοῦ λέγομεν τῆς
μεγαλόφρονος καὶ γενναίας ψυχῆς τε καὶ γνώμης, πράγμασιν αὐτὸς μαρτυρή-
σεις τὴν ἕργω παρεχόμενος ἡμῖν μαρτυρίαν.

Ep. 5. Der Brief zeigt wie der vorhergehende das nahe Verhältnis Bessarions zum Palaiologenhaus. Näher beleuchtet wird dieses durch die Jamben, die mit den Briefen in die Handschrift fol. 49^v aufgenommen sind. Vgl. Bd. I 51 ff. Beachtenswert sind die diesbezüglichen Ausführungen bei Nicolaus Firmanus, Or. in funere n. 3, oben S. 407.

Überliefert ist der bisher noch ungedruckte Brief: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 51—51 v (= M).

M 51^v

6. <Βησσαρίων>
Παύλῳ τῷ Σοφιανῷ.

Τῶν μεγίστων ἐστερημένοι, σοῦ καὶ τῆς σῆς ξυνουσίας, μικροῖς δή τισι τούτοις γράμμασι καὶ προσρήσεσι τὴν εὐθυμίαν μετροῦμεν, τῷ φιλικῷ καθήκοντι χαριζόμενοι τὰ εἰκότα καὶ δυνατὰ καὶ μόνα λείπεται. οἵς γάρ αὐτόθεν 5 οὐκ ἔνι τοῖς ἑταίροις συνεῖναι, τῆς πρὸς περδσωπὸν ἀπολαύοντες συνουσίας, εἴ τις αὐτοὺς καὶ τὴν διὰ γράμμάτων παραμυθίαν ἀφέλοιτο, τὸ πᾶν καὶ ὅλον ἀφήρηκε καὶ τῆς ἐνδεχομένης στερῶν ἥδονῆς.

Τοῖς γε μὴν ἡμετέροις εἴ καὶ τὰ παρὰ σοῦ προστεθείη καὶ σου τῆς χειρός M 52 τε καὶ γνώμης δεξαίμενα γράμματα, τὸ κέρδος διπλοῦν καὶ τὰ τῆς εὐθυμίας 10 ἥμεν καθαρώτερα. ἔσται δὲ ἂν καὶ μείζων ἡ ἥδονὴ δήπου καὶ πολλαπλοῦν τάγαθόν, ἂν πρός γε τοῖς ἄλλοις, ὡς ὑγιαίνοι μέν σοι τὸ σῶμα, μηγύη τὰ γράμματα καὶ ἀγγέλοις γε τοῦτο ἥμεν καὶ τούτῳ τοὺς φιλοῦντας εὐφραίνοις, ἀνδρῶν ἄριστε πρὸς δὲ καὶ τάλλα ὑμῖν εὖ ἔχειν διδάσκῃ τὰ τε κοινά, τὰ τε ἴδια. αὕτη χάρη ἥμεν ἀρκοῦσα δήπου παραμυθία, λειπομένοις ὑμῶν, εὖ 15 πράττειν πεπεῖσθαι τοὺς φίλους. ἀλλὰ τούτου μὲν μέλοι Θεῷ καὶ μελήσει γε δήπου τὴν ζένην ὑμῖν καί, εἴ τι ἔκειθεν ἀηδὲς ἀπαντήσει, τοῖς χρηστοτέροις ἀντιστηκοῦντι. καίτοι καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τοιαύτης, λέγω θαρρῶν, ἀπολαύσετε, οἵας οὐκ ἂν τις οὐδὲ αὐτῆς τῆς οἰκείας. οὕτω καὶ πάντας μὲν οἶδε ξενίζειν λαμπροῖς τοῖς ξενίοις πᾶσι κομῶσα καλοῖς, πάντων 20 δὲ μάλισθ' ὑμᾶς ζεναγήσει καὶ δέξεται φιλοφρόνως τῷ πλείστῳ καὶ τῷ παντὶ παῖδας κύτῃ δήπουθεν δύντας καὶ δσα μητρὸς πειραθήσεσθε, καὶ που τυχὸν καὶ αὐτῆς ἐπιλήσεσθε τῆς οἰκίας, τοῖς παρ' ἑαυτοῖς κάλλεσι καταδημαγωγούσης ὑμᾶς, ἦν ἀντηλλάξασθε.

'Ημεῖς δὲ τῆς σὸν ὑμῖν ἐκδημίας ἀπολειφθέντες οὐ τοῦτο μόνον ὑμᾶς 25 ἔζημιώθημεν, ὃ καὶ μόνον δν ἤρκει λυπῆσαι, ἀλλὰ τοὺς τ' αὐτόθι τῶν φίλων ἰδῶν ἀν καὶ τῆς ἔκειθεν ἐμφορηθεὶς ἥδονῆς τῶν τε τῆς μεγάλης πόλεως ἀπολελαυκῶς ἀγαθῶν, ὅμως συνάμα πάντων κάθημαι στερηθεὶς καὶ φέρω σιγῶν. τί γάρ καὶ πάθω; οὕτως οὐδεὶς ἑαυτοῦ κύριος, οὐδὲ δύναται τις δσα καὶ βούλεται. πολλὴ δὲ τῶν περιέσταμένων ἡ τυραννίς, καὶ τὰ πράγματα 30 μεταφέρει τὸν ἀνθρωπὸν οὐ συγχωροῦντα κρατεῖν ἑαυτοῦ. ἀλλ' ἐπιδειξάμενος

4 προσρήσεσι M προσερήμασι L | 6 ἀπολαύοντες *scripsi sec. L* ἀπολαύοντας M | 14 τάλλα] τάλλα M | τά τε ἴδια M καὶ τὰ ἴδια L | 23 ἑαυτοῖς L ἑαυτῆς M | 26 δν M δν L | 30 περιέσταμένων M περισταμένων L

Ep. 6. Über Paulos Sophianos ist nichts Näheres bekannt. Offensichtlich war er ein Studienfreund Bessarions zu Mysitra, von wo er sich inzwischen nach Konstantinopel begeben hat. Bessarion, der ihm wohl noch aus dem Peloponnes schreibt, also zwischen 1425 und 1433, bittet, weiterhin durch brieflichen Austausch ihm nahe zu bleiben.

Überliefert ist der Brief: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 51 v—52 (= M), erstmals herausgegeben von Sp. Lampros: Νέος Ἑλληνομνήμων XI.I (1916), 411 sq. (= L).

τὸν φιλοῦντα, εἴ τινα τρόπον ἔνι θεραπείας ἐπινοῆσαι, μὴ κάμης λοιπὸν τῷ φιλοῦντί σε χαριούμενος καὶ τἄλλα μὲν ἡμῖν συμβουλόμενος πάντα, οἵς ἐπανορθοῦν ἔνι τὰ τῆς τύχης ἡμῖν πταίσματα, μάλιστα δέπιστέλλων καὶ γράμμασιν εὐφραίνων ἡμᾶς, τίνος οὐ περὶ πλείονος τά γε σὰ τιθεμένους.

7. *(Βησσαρίων)*

M 52

Δημητρίῳ τῷ Πεπαγωμένῳ.

Αὔτῇ τε τῇ πατρίδι συγχαίρω καὶ σοί, τῇ μὲν ἀπολαβούσῃ τὸν παῖδα M 52^γ καὶ τρόφιμον, σοὶ δὲ τὴν μητέρα τε καὶ τροφόν, καὶ ἀμφοῖν τῆς εὐδαιμονίας. σύ γε γάρ πολίτης ἀξιος τῆς ἐνεγκαμένης· ἢ τε πατρὶς οὐκ αἰσχυνεῖ σοι τὴν 10 ἀρετὴν οὐδ' ἐν δινέδει τῷ παιδὶ πάντως ὑπάρξει, δτι μὴ καὶ ἀλλήλοις ἀφορμὴ κρότου καὶ δόξης καὶ θαύματος τοῖς γε τάληθῇ κρίνειν ἐθέλουσι δόξετε. καίτοι κάνταυθα ἔστι μὲν τις ἀμφισβήτησις, καὶ οὐκ ἀν τις ῥᾳδίως κρινεῖ, πότερον ἢ πατρὶς σὲ μᾶλλον, ἢ σὺ τὴν ἐνεγκοῦσαν κοσμεῖς. οὗτως ἀλλήλοις ἐρίζετε τοῦ ἔκατερος ἔκατέρῳ ἀξιος εἶναι καὶ τὴν προσήκουσαν σώζειν ἀλλή- 15 λοις ἀναλογίαν, ἐπὶ γε μὴν τῶν τοσοῦτον νικώντων ὡς τῆς νίκης ἀλλήλοις ἀμφισβητεῖν. οὐκ οἴδ', δτι τις μεῖζον ζητήσει πρὸς ἔπαινον, τοῦτό γε παρεῖς, δ πρῶτον εἰς ἔπαινον. ἀλλά μοι πολλὰ χαίρετε καὶ τῶν παρ' ἀλλήλων ἔκατερος ἀπολαύετε, ἢ μὲν ἐν βουλαῖς τε καὶ πράξεσι τοῦ καιροῦ παραστάντος καὶ τῇ τῶν παιδῶν αὐτῇ θεραπείᾳ τε καὶ ὑγείᾳ, δσα καὶ Ἰπποκράτους αὐτοῦ, τῆς 20 σῆς ἀρετῆς πειρωμένη, σὺ δ' ἐκείνης ὄνούμενος ἐν τιμαῖς τε καὶ κρότοις δικαίοις καὶ τῷ παρὰ παντὸς στόματος θαύματι.

Τί γάρ με δεῖ τῶν ἀλλῶν αὐτῆς μνησθῆναι καλῶν, καὶ ὃν εἰς κόρον ἐμφορεῖσθε νυνὶ χρόνιον ἐκπιμπλάντες ἐπιθυμίαν; ἡμῖν δ' εἰ μὲν ἄχρι τούτου δώσεις εὐφραίνεσθαι μόνον, ὡς τῇ σῇ συνηδομένους εὐδαιμονίᾳ καὶ τὸ κοινὰ 25 τὰ φίλων ὑπάρχειν ἀρκοῦσαν εἶναι λογίση παραμυθίαν, σοῦ λειπομένοις, ἀλλος ἀν εἴη λόγος οὗτος. κάπι σχολῆς εἰς ἔπειτα κρινεῖς, εἰ χρεών. καίτοι καὶ τοῦτο παθόντες ἡμεῖς οἴσομεν. τί γάρ καὶ πάθοιμεν, εἰ καὶ μὴ μετὰ τοῦ δεδογμένου παντὸς μηδ' ἀπὸ τοῦ τῆς ψυχῆς διακειμένου καὶ ἔλεω; εἰ δέ τινος μεταδοῦναι καὶ τελεωτέρας ἡδονῆς δοκιμάσεις, οὐκ ἀπορήσεις, δπως οὐδ' 30 ἀνάγκη περιέόντα πυνθάνεσθαι του τὸν τρόπον τῆς θεραπείας. ἢ γάρ ἀποδώσεις σαυτὸν τοῖς ποθοῦσι μόνον ἐπομένου σοι τοῦ βελτίονος λόγου καὶ τηρουμένου γε τοῦ ἀμέμπτου, ἢ παρὰ σαυτὸν ἡμᾶς ἐπισπάση συμπροθυμού-

2 τἄλλα] τἄλλα M | 4 τά γε M τάδε L

Ep. 7. Abschiedsbrief Bessarions an einen Freund. Der sonst unbekannte Adressat ist offenbar derselbe, an den auch zwei Briefe von Johannes Eugenikos vorliegen, bei E. Legrand, Cent-dix lettres grecques de Fr. Filelfe. Pars 1892, p. 307. 308. Nochmals bei Sp. Lampros, Πελοποννησιακά καὶ Παλαιολογικά. 'Ἐν Ἀθήναις' I (1923) p. 158. 209.

Der bisher noch ungedruckte Brief ist überliefert: Venedig: Cod. Marc. gr. 533. fol. 52—53.

μενος τῷ φίλῳ τὰ βελτίω τε καὶ εἰκότα. ἀλλὰ τούτων μὲν Ἰσως οὕπω καιρὸς οὐδετέρου.

M 53 Σὺ δὲ τό γε νῦν εἶναι γράμμασιν εὔφραίνε τοὺς φιλοῦντας καὶ τὴν ἐκ τῆς σῆς ἀπουσίας ἀθυμίαν ἐπιστέλλων ἀνάψυχε, τοῦτο μὲν χάλλει καὶ χάριτε τῇ τῶν λόγων παραμυθούμενος, τοῦτο δὲ καὶ διδάσκων, ἐν οἷοις ἔστε, τίνος 5 οὐ βέλτιον ὑμᾶς πράττειν συνευχομένους τε τοῖς φιλτάτοις καὶ βουλομένους μανθάνειν.

M 53

8. **Βησσαρίων** **Νικηφόρῳ τῷ Χειλῷ.**

Σὺ δ' ἔξαπατῶν ἡμᾶς, φρονῶν μὲν ἕτερα, λέγων δὲ τὰ μὴ δντα φου τι 10 προβργου ποιεῖν. ἀλλ' ἡμᾶς οὐκ ἐλάνθανες ἀποκρυπτόμενος μὲν τὴν ἀλήθειαν, τηρῶν δὲ τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν ἡγεμόνι τε καὶ δεσπότῃ τὴν πίστιν τε καὶ τὴν εὐνοιαγ, φυλάττων δ' αὐτῷ τὰ ἀπόρρητα δντως ἀπόρρητα. καίτοι τοῦτο γε καν αὐτὸς φαίης, ἡμῖν γοῦν, εἰ μὴ γε τοῖς ἄλλοις, ως ἔδει γε τῶν σῶν μεταδοῦναι καὶ τῶν ἐγνωσμένων κοινώσασθαι. φιλοῦντί τε γὰρ ἀν 15 ἔκοινώνησας τῆς βουλῆς καὶ ἄλλῳ σαυτῷ. ἀλλ' Ἰσως χαλεπόν γε τὸ ἔθος, οἵς ἀν ἐγγένηται, καὶ κρατῆσαν ψυχῆς δυσαπόνιπτον, καὶ ῥᾳδίως περιπεσεῖται τοῖς μείζοσιν ὁ τῶν ἐλαχίστων ὑπερορῶν. δεῖν δ' ἔκαστον ἔαυτὸν ἐπὶ θάτερον μεταβιβάζειν τὸ ἄκρον καὶ τὴν ὑπεροχὴν διώκειν, εἰ μέλλοι τοῦ μέσου τε καὶ μετρίου τυχεῖν. τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς φυλαττόμενος δικαίως γυμνάζεις σαυτὸν 20 ἐπὶ μειόνων τε καὶ μείζονων, τὴν πίστιν ἀσκῶν καὶ τὸ τάπορρητα φυλάττειν ἀνέκφορα σωφρόνως ἐπιτηδεύων. οὐχ ἡ τυχοῦσα γὰρ ἀρετὴ τοῖς δυνάσταις συνοῦσι κρύπτειν ἐπίστασθαι τὰ τῶν ἀρχόντων μυστήρια. καὶ καλῶς τοῦτο γε καὶ ἀξίως σαυτοῦ ποιεῖς τε καὶ δέδρακας. τί γὰρ ἂν τις μὴ τάληθη πρὸς σὲ λέγοι μηδ' ἐπαινοίη τὰ θαύματος ἀξια, μηδὲ λύσειε τῶν ἐγκλημάτων τὸν 25 φίλον καὶ ὑπεραπολογήσαιτο τοῦ φιλτάτου;

'Ορᾶς, δσον ἡμεῖς τῷ φιλικῷ καθήκοντι χαριζόμεθα. οὕπω καθαρῶς ἐμεμψάμεθα καὶ φθάσαντές σε τῶν ἐγκλημάτων ἐλύσαμεν. μὴ δὴ πρὸς ἡμᾶς γε συγγράψῃς ἀπολογίαν, μηδὲ μελέτω σοι παραιτήσεως, μηδ' ἀνάγκην προβάλλῃ καὶ βίαν, καὶ ως ἄκων ὑπήχθης τὸ βέλτιον ἀπαξ ἐλόμενος καὶ 30 μετὰ τῆς κρείττονος γνώμης γενόμενος. εἴτε γὰρ ἄκων ἡκολούθησας τῷ θειοτάτῳ δεσπότῃ, δπως οὐκ ἀν ἔγωγε πεισθείην ποτέ, χάρις τῷ βιασαμένῳ σε καὶ μὴ θελόντα. καὶ γὰρ οὐδὲν βλάβος, δτι μὴ καὶ πᾶν τούναντίον θαῦμα M 53^v καὶ ἐπαινος ἀπαντήσει σοι παρ' αὐτοῦ μετὰ λαμπρῶν τῶν ἀμοιβῶν καὶ πλου-

25 μηδ' ἐπαινοίη . . . ἀξια M in marg. | 34 ἀπαντήσει] ἀπαντήσει M

Ep. 8. Bessarion beklagt sich, daß ihm Nikephoros etwas verheimlicht habe, wovon der θειότατος ἡγεμών und δεσπότης (sicher Gemistos) wußte. Doch wollte er ihm sein Vertrauen bewahren. — Nikephoros Cheilas war fürstlicher Abkunft. Bessarion, der ihn dauernd schätzte, nennt ihn nochmals in Ep. 22 (unten S. 469).

Der bisher noch ungedruckte Brief ist überliefert: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 53—53 v.

σίων. τὸ γάρ ἐμὸν πῶς ὑπολογίζεσθαι δεῖ, καὶ δοῦν ἔζημιώθημεν ἀδελφοῦ τε καὶ φίλου σαφοῦς στερηθέντες, σοῦ γε εὖ πράξειν ἐλπιζομένου; ταύτη γάρ δὴ τὴν ἐντεῦθεν ἀθυμίαν σκεδάσεις καὶ παραμυθήσῃ τῷ συνεῖναι τοῖς χρηστοτέροις. εἴθ' ἔκῶν ᾧν ἀντέσχου τοῦ εὐεργέτου μὴ ὑποστὰς τὴν διάζευξιν καὶ 5 τὴν ἀποδημίαν ἐτυραννήθης φιλίᾳ, τοῦτ' αὐτὸν πέπονθας, δπερ ἀμεινον. καὶ δι μὴ παθὼν ἔχρησες μᾶλλον ἀπολογίας ή πεπονθώς. ἀλλά μοι πᾶσι μὲν ἐνείης καλοῖς, ἀνδρῶν τε καὶ φίλων ἀριστεῖς καὶ σαφέστατε. παντὸς δὲ περιγένοιο τοῦ λυποῦντος συλλαμβανομένου Θεοῦ καὶ τῶν τῆς μεγάλης πόλεως ἐμφορηθεὶς ἀγαθῶν.

10 Νῦν μὲν ἡμᾶς εὐφραίνοις ὡρᾷ καὶ κάλλει γραμμάτων καὶ χρηστοτέροις τοῖς περὶ σαυτοῦ λόγοις. εἰς ἔπειτα δὲ καὶ λαμπρὸς λαμπρῶς αὔθις τοῖς φιλοῦσιν διφθείης ἡμῖν, εὖ καὶ αὐτοῖς ἔχουσιν, δπου καὶ δτε βέλτιόν τε καὶ ἀμεινον.

9. <Βησσαρίων>

Διονυσίῳ ιερομονάχῳ.

M 53^v

Καὶ μήπω τοῦ τῷ μακαρίτῃ πατρὶ δεινὸν ἐπιρρεύσαντος πάθους πᾶν, δοῦν ἡπείρει, τελέσαντος ἐκαθήμην ἐν πένθει, τὴν δοῦν οὐκ ἥδη καταληψομένην ἡμᾶς συμφορὰν τεκμαιρόμενος. οὐ γάρ μάντεως ἔδει γε τοῖς παροῦσιν, οὕτω μὲν χαλεπῆς ἡγγελμένης τῆς νόσου, οὕτω δὲ γήρᾳ καὶ πόνοις ἀσκητικοῖς 20 αὐτῷ προκατειργασμένου τοῦ σώματος. καὶ τὴν πικρὰν ἐκείνην πυθόμενος τελευτὴν μέγα τε ἀνώμωξα τότε καὶ νῦν μεμνημένος δακρύω. οὕτω μου τὴν ψυχὴν ἡ λύπη συνέχεε καὶ τοσαύτην ἀθυμίαν ἐνῆκεν. ἡ τε γάρ σοῦ κατασκεδασθεῖσα τῆς λύπης ἀχλύς — οὕτω μὲν φιλίᾳ καὶ νόμοις ἀγάπης, οὕτω δ' ὅμοφροσύνῃ τε καὶ τῷ κατ' ἔχνος αὐτοῦ βαίνειν, τῆς μακαρίας ἐκείνης 25 ψυχῆς ἔξημμένου, προσήκει τι καὶ ἡμῖν. — ἡ τ' ἐμαυτοῦ συμφορὰ πῶς οὐ δικαία πενθεῖσθαι, καὶ τὸ κοινὸν τις λογίσηται, καὶ τὸ ἴδιον;

'Ανὴρ γάρ ἐκεῖνος τί μὲν οὐ τεθησαύρικε τῇ ψυχῇ τῶν καλῶν; τί δ' οὐ μεθ' ὑπερβολῆς ὡς οὐδεὶς ἄλλος κατώρθωκε; τῷ κύκλῳ μὲν τῶν ἀρετῶν M 54 ἀναδούμενος, ἀστράπτων δὲ τῇ διὰ πασῶν ἀγλασίᾳ καὶ λάμπων ἐπιεικείᾳ 30 καὶ ταπεινώσει διαπρέπων τῇ μακαρίᾳ. οἷς καὶ τοὺς μηδ' ἐς δψιν ἐλθόντας αὐτῷ μόνη τῇ φήμῃ συνειλημμένους εἶχεν ὀσπερ τισὶ πέδαις ἀδαμαντίνοις καὶ δεσμοῖς εύνοίας κατειλημμένους. τὸν γάρ δὴ τῆς θαυμαστῆς γλώττης ἐκείνης τόνον καὶ δρόμον καὶ τὴν δεινότητα καὶ σεμνότητα τί τίς ἀν λέγοι

Ep. 9. Bessarion beklagt den schon lange vorauszusehenden Tod seines ehemaligen Lehrers, dessen Namen er nicht nennt; aber es wird sich kaum um einen anderen handeln als um den Erzbischof von Selymbria, dem er zeitlebens ein hohes Andenken bewahrt hat. Vgl. Nicolai ep. Firmani Acta in funere Bessarionis c. 2. Hier weiß er seine Persönlichkeit, seine Gelehrsamkeit und seine Meisterschaft in der Rede zu rühmen. Wenn neben anderen Trostgründen auch Platon hier zur Sprache kommt, so zeigt das den Einfluß der Schule Plethons. Im gleichen Sinn schrieb Bessarion an die Hieromonachoi Matthaios und Isidoros (Ep. 11).

Überliefert ist der bis jetzt noch ungedruckte Brief: Venedig, Cod. Marc. gr. 533, fol. 53v—55 (= M).

καὶ τὴν διὰ πάντων ἄρρητον ὡραίαν ἔκείνην, οἵς ἀνεῖχε μὲν τοὺς τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πόνοις ἐνδόντας καὶ πτῶμα πεσεῖν κινδυνεύοντας; ηὕξε δὲ τοῖς ἀγωνιζομένοις τὸν δρόμον, τὴν σπουδὴν αὐτοῖς ἐπιτείνων πειθοῦ τε καὶ χάριτι καὶ οὐχ ἥκιστα τῷ καθ' αὐτὸν ὑποδείγματι, πλείω μὲν δρῶν ἢ λέγων, τοσαῦτα δὲ λέγων, δσαπερ ἔδει τὸν ἐς τοσοῦτο λόγων ἀφιγμένον δυνάμεως, οὐχ 5 ἥκιστα δ' οἵς ὑπετίθετο πείθων, ἢ οἵς αὐτὸς ἔδρα, ἐγγύθεν γε τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν μάρτυρα προβαλλόμενος οἴκοθεν. Λόν εἴ τις μὴ μεμνημένος δακρύει, τὸ μὲν αὐτὸς αὐτόν τις ἔκαστος, τὸ δὲ καὶ τὴν κοινὴν ζημίαν ὀλοφυρόμενος, ἀναισθησίας ἀν φύγοι λίθου τινὸς ἢ σιδῆρου πεποιημένος. δν γάρ εἰ καὶ βάρβαροι εἶδον, ἥδεσθησαν ἄν, ὃς καν Σκύθας ἡμέρωσε τῆς αὐτῶν περιγε- 10 νόμενος φύσεως, τούτου τις ἐπιλήσται ράδίως, μὴ καὶ ἀδάμαντος σκληρότερος ὁν καὶ αὐτῶν τῶν ἀψύχων ἀναισθήτερος;

'Εγὼ μὲν οὖν καὶ ἥθους ἔκείνου καὶ τοῦ σεμνοῦ καταστήματος μόνου τοὺς τύπους ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρων, οἵς καὶ μόνον δρώμενος ἐθαυμάζετο τῶν ὑμνουμένων οὐκ ἔλαττον θεαμάτων, ἀγαμαί τε τὸν ἄνδρα. καὶ μέ τις 15 ἄρρητος κράσις ἥδονῆς τε καὶ λύπης κατέχει, τὸ μὲν ἐφ' οἵς ἐπλουτοῦμεν καλοῖς, τὸ δ' ἐφ' οἵς δυστυχῶς ἐστηρήθημεν. ὅταν δ' ἀναμνησθῶ καὶ λόγων ἔκείνου τῶν ιερῶν καὶ τῆς πνευματικῆς ἐπιστήμης, οἵς ἀνηρεύναμεν τοὺς ἐν μυχοῖς καρδίας ἐμφωλεύοντας λογισμούς,—ἀπεγύμνου δὲ τὰ πάθη μὴ συγχωρῶν μηδενὶ διαδράναι καὶ φωρῶν ἐπήντλει τε καὶ κατεπαιώνιζε πᾶσαν εἰσφέρων 20 σπουδὴν καὶ οὐκ ἀνίει παιδαγωγῶν καὶ ρυθμίζων, τὴν τ' ἐπωδὴν ἐπάδων,
M 54^ν δ φησι Πλάτων, ἔως ἀν ἔξιάσται — ἀρετῆς τινα γενικὸν τύπον αὐτὸν οὔρανόθεν ὅραν μοι δοκῶ κατιόντα ἐς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπελάσοντα μὲν κακίαν τε καὶ τὸ ψεῦδος, ἀλήθειαν δὲ ταῖς ψυχαῖς ἀντεισάξοντα καὶ πάντα πείσοντα τὰ βελτίω.
25

'Ἐπήει δέ μοι καὶ πολλάκις λογίζεσθαι, μὴ που καὶ τῆς ἀνθρωπίνης εἴη κρείττων ὁ ἀνὴρ φύσεως, οὗτοι καθάπταξ πάντων περιγενόμενος τῶν παθῶν καὶ μόνος ἐλεύθερος ὁν ἐν πολλοῖς δουλεύουσι τῇ κακίᾳ. δδ', ως ἔοικε, σώματι μὲν καὶ τοῖς δεσμοῖς συνείχετο τοῖς τῆς φύσεως, τοῦτον δὲ τὸν νῦν ἐπιόντα φιλοσοφῶν ἀεὶ θάνατον ἐλέλυτο πρὸ τῆς λύσεως καὶ ἀϋλίαν μετήει μετὰ τῆς 30 ὕλης καὶ τοῦ κατακλύζοντος ρεύματος οὐχ ἥττήθη, τῆς τῆς φλυαρίας μὲν ἀβύσσου περιγενόμενος, κατὰ δὲ τῶν κυμάτων αὐτῆς κούφως ἐπινηχόμενος καὶ μετεώρῳ βαίνων ποδὶ καὶ τὴν ἐς οὔρανὸν ἔκειθεν μάλ' εὔπετῶς ἀνιών. ὅπου καὶ νῦν παρ' αὐτὸν τῆς ἀρετῆς τὸν ἀγωνοθέτην γενόμενος ἐμφορηθήσεται μὲν ἦς ἐφίετο δόξης, ἀπολήψεται δὲ τῶν πεπολιτευμένων τὰ ἄθλα, καὶ δσα 35 τοῖς κατ' αὐτὸν ἀποκεῖσθαι ἔκει καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν ὑπερβαίνοντα ὁ θεῖος ἐπεισε λόγος. λυπήσας μὲν τοὺς ὑπολελειμμένους ἡμᾶς οὐ μετρίως, εὐφράνας δ' ὅμως οὐχ ἥττον, οἵς αὐτὸς ἀπέλαυσεν ἀγαθοῖς. αὐτός τε γάρ δήπουθεν ἀξιώσει. καὶ ἡμεῖς δοκιμάσομεν λογισμῷ δόντες αὐτοὺς μὴ τὸ ἡμῶν αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κείνου προσλογίζεσθαι πάντως. ἐῶ γάρ εἰπεῖν ως τούς γε 40 φιλεῖν ἐγνωκότας, τοῦ τοῖς φίλοις συνοίσοντος μόνου φροντίζοντας μάλιστα, εἰ μὲν καὶ τὰ καθ' αὐτοὺς εὖ ἀπαντήσειε, δεῖν ἀγαπᾶν· εἰ δ' οὖν, αὐτοὺς ἔαν χαίρειν, δπως ἄρ' ἔξει, καὶ μὴ περιεργάζεσθαι.